

Spominska slovesnost v spomin na žrtve komunističnega nasilja **Ker smo ljudje**

V četrtek, 16. maja 2024, na predvečer (ukinjenega) narodnega dneva spomina na žrtve komunističnega nasilja, je bila na Trgu republike v Ljubljani spominska slovesnost z naslovom *Ker smo ljudje*.

Dr. Mitja Ferenc

Nagovor ob dnevu spomina na žrtve komunističnega nasilja

Kmalu bo minilo 33 let odkar je tu čisto blizu na takratnem Trgu revolucije, potekala razglasitev samostojne države Republike Slovenije. Predsednik Kučan je takrat rekel že ponarodele besede: »Nocoj so dovoljene sanje«. Vsi smo jih imeli; sanje in z njimi povezana pričakovanja. Čakali smo novo, našo državo, državo, ki bo drugačna od tiste, ki smo jo zapuščali. Veliko nas je bilo, ki smo čakali tudi na to, da bo človek postal človeku enak. Da bomo pustili za seboj večvredne in manj vredne.

Ob rojstvu Republike Slovenije je bil, vsaj tako smo upali, prelom s komunistično ideologijo že za nami. Za nami so bile prve svobodne demokratične volitve. Za nami je bila spravna slovesnost oziroma simbolni pokop domobrancev v Kočevskem rogu. Za nami je bil plebiscit okoli katerega smo se strnili kot eden. In verjeli smo, da bo novi družbeni red, prinesel tudi popravo krivic, ki jih na Slovenskem po drugi svetovni vojni ni bilo malo. In verjeli smo v besedo Sprava.

Režim, zaslepljen z zmago v drugi svetovni vojni, je kruto obračunal s poraženci. Bil je maščevalen in brezpraven in se ni kaj dosti razlikoval od komunizma, ki je vladal drugod v vzhodni Evropi. Obračunal je z resničnimi in tudi z namišljenimi sovražniki in tudi takimi, ki so si prizadevali samo za drugačen ustroj življenja v zvezni Jugoslaviji.

Ob izteku je njegova moč sicer popuščala, a za njim so ostale številne krivice, zarezane v duše naših ljudi. Pravijo, da so grenke tiste solze, ki tečejo, še bolj grenke pa tiste, ki teči ne smejo. In režim, od katerega smo se poslovili, je za seboj pustil veliko zadušenih solz.

31 let po nastanku naše države je bil razglašen nacionalni dan spomina na žrtve komunističnega nasilja. Vlada, ki ga je razglasila je zapisala, da samostojna Republika Slovenija – vedenja o razsežnosti komunističnega nasilja, kot tudi občutljivosti do žrtev in preganjanih – ni mogla v zadostni meri prenesti v kolektivno zavest, zato je tudi odnos do žrtev komunističnega totalitarizma še vedno in čedalje bolj nepieteten.

A leto za tem je neka druga vlada ta nacionalni dan spomina na žrtve ukinila. To je storila kar na korespondenčni seji. »Ker so se ljudje že zbirali«, kot je rekel eden od poslancev vladajoče koalicije. Tako se ne dela z zgodovinskim spominom, z državo pa tudi ne.

Ali res ne moremo razumeti bolečin svojcev pomorjenih, ki še po 80 letih ne vedo kje leže njihovi najbližji? Ali res ne moremo razumeti bolečin zapornikov v taboriščih, bolečin žrtev nasilnih razlastitev premoženja, žrtev montiranih sodnih procesov, prisilnih izgonov iz kraja bivanja, žrtev streljanja na državni meji?

Z ukinitvijo nacionalnega dneva spomina na žrtve komunističnega nasilja je vlada na še nezaceljene rane natrosila sol in jih potisnila v tišino in osamo. S to odločitvijo je vlada tudi simbolno zanikala obstoj teh žrtev, in izkazala velik primanjkljaj v spoštovanju osnovnih civilizacijskih norm in nadaljevanje ideološkega ločevanja na naše in na tiste, ki si ne zaslužijo niti groba niti spomina.

Nemški predsednik Richard von Weizsacker je rekel, da kdor si zatiska oči pred preteklostjo, postane slep za prihodnost. Gojil sem upanje, da bo vlada, ki je nacionalni dan spominjanja ukinila, to ob prepoznanju svoje zmote kmalu popravila. Saj so že modreci vedeli, da človek, ki naredi napako in je ne popravi s tem zagreši še hujšo napako. In to velja tudi za oblast. A spremembe odločitve nisem dočakal.

Zato sem odšel v Bruselj. Odločil sem se, da ob pomoči evropske poslanke Romane Tomc, pred celotno evropsko javnostjo opozorim na odnos do žrtev enega

od treh totalitarnih sistemov, ki je v Sloveniji opazno drugačen kot odnos do žrtev fašizma in nacizma. Seveda sem se spraševal, ali bom tudi od evropskih poslancev slišal, da moramo gledati v prihodnost in da ta vprašanja nikogar več ne zanimajo. Zanimalo me je, ali bo tudi naša tako željena Evropa, v kateri bivamo že 20 let, enako nema in gluha za solze ki niso mogle teči, kot je moja država? In dobil sem odgovor, ki ga nisem pričakoval. Veliko bolj empatičnega, bolj razumevajočega in bolj odločnega. Potrditev, da mora biti odnos do žrtev vseh treh totalitarizmov enak, in da je to že dolgo evropska norma, sem dobil takoj po zagovoru peticije. Nekateri evropski poslanci niso mogli verjeti, da so razmere v Sloveniji, ki jo tako spoštljivo gledajo navzgor, v odnosu do preteklosti drugačne kot bi morale biti. Čakam, kako bo odgovorila slovenska Vlada na vprašanja evropskega parlamenta.

Pripadam tisti generaciji slovenskih zgodovinarjev, ki prosto po Marku Avreliju misli, da ne ravna včasih krivično le tisti, ki kaj stori, ampak tudi tisti, ki ničesar ne stori. Poskušali smo premikati meje; predvsem one v glavah – v razumevanju, v odkrivanju, v pieteti. Veliko smo opozarjali, prosili, večkrat bili slišani, še večkrat pa ne.

Tega poglavja slovenske zgodovine, ki bi izenačilo odnos do vseh žrtev, Slovenci očitno še ne moremo zapreti. Da smo tako zelo vsak k sebi, kažejo besede župana, ki ne najde na največjem vseslovenskem pokopališču na Žalah, prostora za romske žrtve, tudi ne za tistih 50 iz Iške vasi, večinoma žensk in otrok in tudi ne za 3.450 žrtev iz Macesnove gorice. Na to, da smo vsaj začasno pokopali žrtve iz Hude jame na mariborsko pokopališče smo čakali sedem let. Sprašujem se, koliko let bomo čakali, da bomo lahko k zadnjemu počitku v Ljubljani položili žrtve iz Macesnove gorice in drugih grobišč.

Sprašujem se, zakaj smo pri usmiljenju, pri sočutju pri temeljnem civilizacijskem dolgu, ki ga je uveljavila že Antigona, tako veliki zamudniki. Sprašujem se, kako bomo brez zapiranja tega neslavnega poglavja naše zgodovine in kot kaže tudi naše sedanjosti, ki je očitno gluha za te izzive – šli naprej? Kot posamezniki in kot skupnost?

Tisti, ki se ne spominjajo preteklosti, so obsojeni na to, da jo bodo ponavljali. Tega si ne želim ne zase, kaj šele za naše vnuke. Ne želim, da v našem narodu prevlada Kreonov duh, ki je ločil trupla bratov Polinejka in Eteokla, poraženca in zmagovalca, na tistega, ki si pokop zasluži in onega, ki ga je prepustil ujedam. A od Sofoklejeve dobe sta minili že dve tisočletji in pol. Ali res v vsem tem času v kulturi spominjanja nismo naredili koraka naprej?

Danes sem tukaj zato, da z vami delim moje skrbi in da jasno povem, da od demokratične in samostojne Republike Slovenije pričakujem več. Sem pa danes tukaj tudi zato, da bom prižgal svečo za Elzo Premšak. Elza Premšak je bila maja 1947 obsojena na smrt in ustreljena. Stara je bila 33 let. Divizijsko vojno sodišče v Celju jo je obsodilo, ker naj bi govorila, da »organi za zaščito naroda« pretepajo ujetnike in izvajajo množične likvidacije. Slišali so jo govoriti tudi o likvidaciji v Hudi jami, kjer naj bi bilo po njenih besedah umorjenih tisoč belogardistov. Ustreljena je bila zato ker je – in danes to vemo – govorila resnico.

Alexander Jerman, Nova slovenska zaveza

Negujemo spomin, ki nas kliče v resnico in življenje

Spoštovani!

Rad bi spregovoril o mojemu dedku, ki ga kličemo očka Frenk. Po začetku vojne je bil mobiliziran v nemško vojsko in brž, ko je mogel, je od tam dezertiral. Odšel je v gozd, k partizanom, a je od tega, kar je videl, ponovno dezertiral. Pridružil se je domobrancem, s katerimi je bil po koncu vojne, po izdajstvu angleške vojske, vrnjen v Slovenijo, ki jo je že okupirala komunistična totalitarna oblast. Izkušnje so mu povedale, da je zapisan gotovi smrti in je zato s prijateljem tvegala pobeg iz zastražene kolone. Tako se je rešil smrti v enem izmed slovenskih morišč, ki težijo slovensko zemljo. Očka Frenk je po rešitvi – po mnogih letih, a vendar mnogo prezgodaj – umrl v svobodi tuje dežele. Bil je pokopan in njegov grob je med nami do današnjega dne. A kje so grobovi drugih mož in fantov, brezpravno ubitih v imenu revolucije med in po vojni? Teh grobov ni, večinoma so ostali na moriščih širom naše domovine. Draga Slovenija, zakaj ne pokoplješ svojih otrok?

Rad bi spregovoril tudi o (stari) teti Ivani, ki je po vojni ostala v t. i. svobodi. Pred leti mi je razlagala, kako je trpela pod komunizmom. Krivičnost in nasilje ženskega zapora v Brestanici presegata domišljijo nas, otrok blaginje. Popis njenega trpljenja je zelo podoben tistemu, ki ga je dobro opisala Angela Vode, ki je bila pravnomočno rehabilitirana. A kje so nevladne organizacije, ki se zavzemajo za pravice žensk in pogosto kličejo po reparacijah? Draga Slovenija, zakaj so nekatere ženske drugorazredne?

Rad bi spregovoril tudi o otrocih in vnukih povojnega časa. Titoistični propagandni stroj je poskrbel, da mnogi, predvsem mestni sovrstniki menijo, da smo živeli v razmeroma lepo urejeni državi. Pravijo, »Imeli smo visoko kulturo, industrijo, olimpijske igre, vrhunske znanstvenike, predvsem pa smo bili enakopravni«. Ali res? Ko sem se pred komaj desetimi leti preselil v vaško okolje in se pogovarjal z eno od novih sosed, mi je hitro priznala: »Veste, v socializmu smo bili zatirani. Medtem ko so tisti s partijsko knjižico imeli dopust in vikende, smo mi delali za preživetje.« Vsi so bili enakopravni, a eni so bili bolj enakopravni od drugih. Komunistična osvoboditev je bila tako dobra, da smo se morali še enkrat osamosvojiti – zakaj ta logični preskok predstavlja salto mortale za najvidnejše intelektualce našega prostora? Draga Slovenija, zakaj si pozabila, čemu si se osamosvojila?

Danes smo se tu zbrali zaradi Spomina. To ni bežen spomin, ki se skupaj z »magdalenico« raztopi v prijetnem kramljanju o dogodkih, za katere smo menili, da smo jih že pozabili. Nasprotno, ta spomin je osnovni gradnik človeškega bivanja, ki preteklost in prihodnost povezuje v neločljivo celoto. Spomin, ki je kompas posameznika in družbe, ter temelj civilizacije. Spominjati se pomeni vedeti, kaj se je zgodilo, zato, da vemo, kdo smo – in kam gremo.

Čeprav pieteten, namen spomina ni objokovanje njih, ki so svoje boje dobojevali in je njihov tek dokončan. Je spomin, ki nas kliče v resnico in življenje. Pravi spomin ima svoj počitek samo v resnici, in samo resnica je tista, ki osvobaja. Tega spomina pa nam nihče ne more vzeti.

Iz tega spomina v Novi Slovenski zavezi kličemo slovenski državi: naj izda mrliške liste; naj obsodi nasilje revolucije; in naj pokoplje svoje hčere in sinove.

Vlasta Doležal Rus

Dober večer, dragi prijatelji, znanci, sorodniki žrtev krvavega početja med in po drugi svetovni vojni.

Naše in življenje naših potomcev se bo vedno plemenitilo in bogatilo s tem, kar so mislili, delali in ustvarili predniki, zato ne bomo dopustili izbrisati spomina nanje. Spet smo tukaj: v spomin in opomin. In spominjanje se po domovini širi z ožarjeno toplino: sinoči Nova Gorica, jutri Koper.

Pred časom sem se pogovarjala z otroci in vnuki o babici, ki je z mojo mamo, še dojenčico, ostala vdova. Mož ji je kot vojak umrl v prvi svetovni vojni, v lazaretu, zaradi kolere. Pokopali so ga, tako kot mnoge druge vojake, stran od doma, toda še danes je njegovo ime vklesano na spomeniku na ptujskem pokopališču. Tako se dela! A mi se čudimo: isto civilizacijsko območje in dva tako različna ravnanja oblasti.

Huda jama, Macesnova gorica, Jama pod Krenom, jarek na Teznem pri Mariboru, grape, gozdni obronki, kosti, kosti – ne katerekoli, temveč človeške.

Pravijo: Ne ukvarjate se z njimi, a nas vznemirjajo. Žalostni smo zaradi ubogih, ki so končali svoje življenje na tako nečloveški način, vznemirjajo pa nas tudi živi, ki so potisnili resnico v podzavest, živi, ki lažejo sami sebi, ki temno stran zgodovine spreminjajo v junaštvo in mrtvim odrekajo pravico do groba. Država pa jim pri tem asistira.

Res je: nove generacije nimajo nič s to kruto preteklostjo, zanjo niso krive. So pa z njo zaznamovane. Mnogi so celo rasli v družinah, čigar roke so onečaščene s krvjo nedolžnih. Dolžni bi bili reči: Niste prav ravnali, naši dedje in očetje! Prižgimo žrtvam svečko v spomin in poslovimo se od lažnivih mitov.

Moja teta, moji bližnji in daljni sorodniki, moji znanci ... samo jaz jih lahko v ožjem družinskem krogu naštejem osem. Osem ljudi, ki so ljubili svojo domačijo, a jih je jama pogoltnila in država zavestno pozabila.

Berem tudi izpovedi preživelih in gledam ohranjene fotografije mladih ljudi, ki so stali na pragu odraslosti, a jim ni bilo dano živeti.

Ali se lahko brez razkrivanja resnice vse to ponovi?

Veliki Beethoven je iz vere v drugačen pravičniški svet Napoleonu v čast posvetil svojo 3. simfonijo, *Eroico*. Zaradi vladarjevega bolnega častihlepja, oblastiželjnosti in teptanja človeških idealov je posvetilo raztrgal. Kolikokrat v zgodovini se je obljuba spreobrnila v laž? Tudi danes se to dogaja.

V naši državi se z več ali manj ali nikakršne podpore države odvija procesa spominjanja: na ljudi z imenom in tudi tiste brez imena. Na ta dolg nas je morala spomniti Evropska zveza. Prav danes je namreč mednarodna Platforma evropskega spomina in vesti sprejela Resolucijo o podpori spominjanja na žrtve komunističnega nasilja in slovensko vlado pozvala, da dan spomina ponovno uvede.

Nocojšnji večer bo preplet poezije, glasbe in navdihujočih nagovorov. Tudi prižiganja sveč in polaganja cvetja v spomin. Naša slovesnost naj poteka v tihoti tega večera, zato vas prosim, da med dogajanjem ne ploskate.

Ne nastopajoči, naši pokojni naj bodo v naših srcih.

Matija Ogrin

Začnimo ta večer spomina z molitvijo Očenaša. To je molitev, ob kateri je pred daljnimi stoletji slovenski narod nastajal, in to je molitev, ob kateri so se v poslednjih urah naši pokojni pripravljali na svoj konec. Zmolimo jo za njih, pa tudi za tiste, ki so jih storili hudo.

Med sedmerimi prošnjami Očenaša so tudi tri, ki govorijo o človeškem času. »Odpusti nam naše dolge« se nanaša na našo preteklost.

Prošnja za vsakdanji kruh je usmerjena v živo sedanjost.

»Reši nas hudega« je usmerjena v našo prihodnost. Izročimo nebeškemu Očetu ves svoj osebni in slovenski čas, bremena preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.

+

Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno bodi tvoje ime, pridi k nam tvoje kraljestvo, zgodi se tvoja volja kakor v nebesih tako na zemlji.

Daj nam danes naš vsakdanji kruh in odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom, in ne vpelji nas v skušnjava, temveč reši nas hudega.

Amen.

Romana Bider, Vseposvojitev

Martina Presečnika, dedka od mojega moža, so julija 1942 na Podmirski kmetiji v Lenartu pri Gornjem Gradu aretirali nemški policisti. Obtožili so ga, da je aktivistom OF obljubil pomoč. Najprej so ga odpeljali v celjske zapore, od tam pa v taborišče Mauthausen. Doma je za njim jokalo sedem otrok in noseča žena. Po nekaj mesecih so dobili obvestilo, da je Martin Presečnik v taborišču umrl.

Pred nekaj leti smo sorodniki najeli avtobus in skupaj odromali za dedkom v Mauthausen. Vera, sedanja »tamlada« na Podmirju, je šla po domačih poljih in travnikih, kjer je Martin nekoč kosil in oral, ter nabrala rože, da smo dedku nesli cvetoč pozdrav s Podmirja.

Danes prinašamo našim dragim v spomin cvetje iz vse Slovenije.

(Tone Kuntner)

TO CVETJE

To cvetje
je v naših poljih vzcvetelo
iz črne prsti,
krvi in solza,
v davni pomladi,
v neštetih majih,
v našo pomlad ...

To cvetje diši
po davnih majih
in vseh majih
prihodnosti.

To cvetje
nikoli ne bo ovenelo.

(Tone Kuntner)

TU SE SREČUJEMO

Tu se srečujemo
živi in mrtvi,
tu si povemo,
kar duše teži,
duše živih in mrtvih,
tu ni sprenevedanja, ne laži,
tu govorimo samo resnico.

Tu se srečujemo
brez napovedi,
sredi dneva
ali sredi noči,
ko dozori bolečina samote
ali srčna potreba po bližnjem.

Tu se obnavljajo stare vezi
ali se spletajo nove.
Tu se prečistita vest in kri,
da vsakdo laže dalje živi,
živi v mrtvem
in mrtvi v živem.

Jože Kurinčič

Angleški pesnik T. S. Eliot je zapisal: »... skrivnost Hudobije je pregloboko brezno, da bi ga umrljive oči lahko dogledale.« In ko se nocoj zaziramo v brezno vojne in revolucije, lahko samo strmimo v neko neprodarno skrivnostno temó, navdani s svetim spoštovanjem do vseh žrtev.

Nad Slovence je leta 1941 prišla velika nesreča. Vojna, revolucija in državljanska vojna je naš narod dobesedno zdesetkala. Zgubili smo okrog 100.000 ljudi, večinoma mladih, ljudi v času največjega življenjskega zagona. Največ jih je pobrala revolucija. Med žrtvami revolucije so bili tudi mnogi partizani, ki še danes nimajo groba.

Neke vrste žrtve pa so bili tudi voditelji revolucije. Ideološka zanesenost jih je potegnila v vrtinec zla. A tudi oni so del slovenskega narodnega telesa in del naše narodne zgodovine, ki jo moramo sprejeti ter se ob njej učiti.

V znamenje empatije in kot gesto sprave prižigamo sveče tudi njim; še posebej pa vsem tistim partizanom in revolucionarjem, ki nimajo ne groba in ne spomina.

Helena Jaklitsch

Se že zbirajo, smo slišali lani. In res smo se zbrali. Tudi letos – da bi se spoštljivo poklonili v spomin še danes ne do konca preštetim žrtvam komunističnega nasilja. Hvala vsem, ki ste sodelovali na današnji slovesnosti – tako nastopajočim kot vsem vam, ki ste ta večer prišli na Trg republike. Hvala tudi vsem tistim, ki jih zaradi bolezni, starosti, oddaljenosti ali drugih razlogov ni tukaj, so pa z nami in našimi umorjenimi povezani z molitvijo in v mislih.

»Mi, ki smo ostali živi, smo dolžni spregovoriti v njihovem imenu« je nekoč dejal Justin Stanovnik, naš današnji pričevalec pa dodaja: »Kdor se ne spravi, je ujetnik svojega sovraštva in svojega strahu, ker se boji lastne zgodovine. Kdor se je osvobodil strahu in sovraštva, ta je svoboden.« Nocoj smo pokazali, da nas ni strah ne bolečih spominov, ne boleče realnosti. Usmiljenemu izročamo žrtve – naše mučence, njihove rablje in ves slovenski narod, v upanju, da bomo sposobni sprejeti našo zgodovino v vsej njeni resničnosti in z njo spravljeni tudi živeti. Tu so izviri naše svobode in to svobodo hočemo ohranjati.

Nadaljujemo pa tudi delo za ohranitev spomina. Že jutri zvečer bo tako v galeriji frančiškanskega samostana sv. Ane v Koprju odprtje razstave o Macesnovi gorici, ki je svojo pot začela v Škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano. Z razstavo, ki razkriva pretresljivo skrivnost nedrij slovenske zemlje, se zapovedani molk spreminja v zgovorno pripoved o zločinu, ki bi se ne smel zgoditi. Pa tudi v življenjski kisik, ki ga naš narod še kako potrebuje. Laž namreč duši, resnica nas vse osvobaja. Tudi zaradi tega smo se ta večer zbrali.

Spoštovani,

Ob koncu naše slovesnosti na predvečer uradno sicer ukinjenega dneva spomina na žrtve komunističnega nasilja prisluhnimo oktetu Deseti brat, ki bo zapel slovensko ponarodelo *Lipa zelenela je*. Vsi smo povabljeni, da se jim pri drugi in tretji kitici pridružimo, saj »nova pomlad zelena nov bo cvet pognala«.

Ker smo ljudje.

France Balantič

Zasuta usta

Nekje pokopališče je na hribu,
brez križev, rož, grobovi sami
in prek razpadlega zidu rumena trta,
ki išče luč z ugaslimi rokami.

Ležim v globini tiho, tiho,
v dolini mrzel je večer in pust.
Pri meni noč je in mi sveti.
Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust!